

2. การตรวจเอกสาร (Literature Review)

2.1 ข้อมูลทางสัณฐานวิทยาของข้าวโพด

2.1.1 ลักษณะทั่วไป

ชื่อวิทยาศาสตร์ : ZEA MAYS L.

วงศ์ GRAMINEAE

ชื่อสามัญ MAIZE, CORN

ชื่ออื่น : ข้าวสาลี (ภาคเหนือ) คง (จังหวัดกระบี่) โปด (ภาคใต้) ปือเคสะ (ชาวกระเหรี่ยง-จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

ลักษณะต้น เป็นพืชจำพวกหญ้า มีถิ่นกำเนิดในทวีปอเมริกาใต้ ลำต้นตั้งตรงแข็งแรง เนื้อลำต้นภายในพามคล้ายฟองน้ำสูงประมาณ 1.4 เมตร ใบจะเป็นเส้นตรงปลายแหลม ยาวประมาณ 30-100 เซนติเมตร เส้นกลางของใบจะเห็นได้ชัด ตรงบริเวณขอบใบมีขนอ่อนๆ ดอกเพศตัวผู้และดอกเพศเมีย อยู่ในต้นเดียวกัน ช่อ ดอกตัวผู้อยู่ส่วนยอดของลำต้น ช่อดอก ตัวเมียอยู่ต่ำลงมาอยู่ระหว่างกาบของใบ และลำต้น ฝัก เกิดจากดอกตัวเมียที่เจริญเติบโตแล้ว ฝักอ่อนจะมีสีเขียว พอแก่เป็นสีนวล ซึ่งแสดงในภาพที่ 2.1

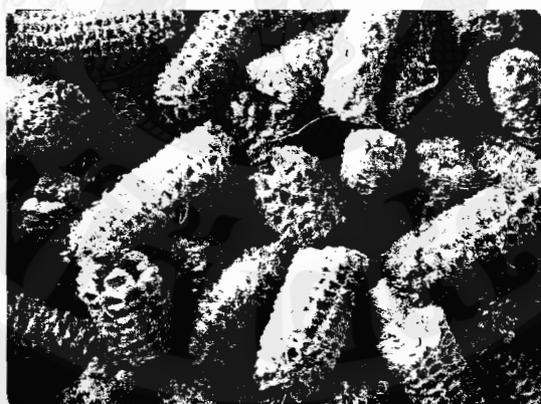
ภาพที่ 1 ลักษณะฝักและต้นข้าวโพด

ที่มา : พีชน้ำมัน. 2549 : ออนไลน์

ส่วนใหญ่ใช้เป็นอาหาร ฝักอ่อน ลวกจิ้ม น้ำพริก ผัด ใส่แกงเลียง แกงป่า ฝักแก่ ใช้ต้ม ปิ้ง รับประทานได้คุณค่าทางโภชนาการ ฝอยข้าวโพดสด ที่เก็บขณะเมล็ดข้าวโพดกำลังเป็นน้ำนมจะมี สารอัลคาลอยด์ที่ระเหยได้ มีน้ำตาล ชัน น้ำมันและอื่นๆ เมล็ดข้าวโพด ประกอบด้วยวิตามินเอ มี ธาตุฟอสฟอรัสสูง มีธาตุแมกนีเซียม แคลเซียม แป้ง น้ำตาลเด็กซ์ตริน โปรตีนเล็กน้อย และอื่นๆ ต้นและใบสามารถใช้เป็นยาโดยนำมาตากแห้งแล้วนำมาต้มน้ำกินรักษานิว นอกจากนี้ยังมี ส่วนประกอบน้ำมันข้าวโพด โดยสกัดได้จากเมล็ดข้าวโพดที่แก่และแห้ง ซึ่งน้ำมันข้าวโพด ประกอบด้วยกรดไขมันชนิดไม่อิ่มตัว และมีกรดไขมันที่จำเป็น คือ กรดไลโนเลอิกอยู่ปริมาณมาก น้ำมันข้าวโพดจัดเป็นน้ำมันที่มีคุณภาพดีและมีประโยชน์เหมาะแก่การบริโภคมากชนิดหนึ่ง (พืช น้ำมัน. 2549 : ออนไลน์)

2.1.2 ชังข้าวโพด

ชังข้าวโพด คือ ส่วนแกนกลางของฝักข้าวโพด ซึ่งมีองค์ประกอบทางเคมีดังนี้ คือ เซลลูโลส 34.1 เปอร์เซ็นต์ เฮมิเซลลูโลส 42.5 เปอร์เซ็นต์ ลิกนิน 12.8 เปอร์เซ็นต์ โปรตีน 1.64 เปอร์เซ็นต์ และ เถ้า 5.46 เปอร์เซ็นต์ ดังแสดงในตารางที่ 2.1 และลักษณะของชังข้าวโพดแสดงดัง ภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2 ลักษณะของชังข้าวโพดพันธุ์ซีพี 333

ตารางที่ 1 แสดงองค์ประกอบของวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรชนิดต่างๆ

วัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร	องค์ประกอบ (%)				
	เซลลูโลส	เฮมิเซลลูโลส	ลิกนิน	โปรตีน	เถ้า
เปลือกมัน สัมปะหลัง	13.08	11.00	7.20	7.20	14.20
ซังข้าวโพด	34.10	42.50	12.80	1.64	5.46
เปลือกข้าวโพด	38.20	44.50	6.60	1.90	2.80
เปลือกข้าวโอต	27.40-37.30	31.00-38.40	2.30-9.80	1.60-5.80	2.40-9.30
ชานอ้อย	44.00	23.00	20.00	2.00	3.50

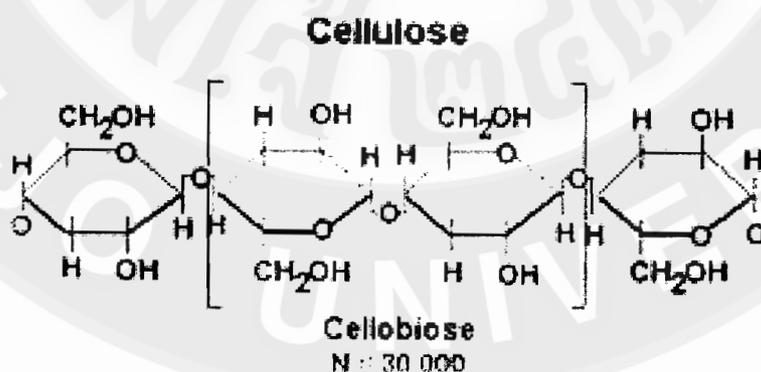
ที่มา : [Biotechnology and Environment](#). 2004: Online

2.1.2.1 เซลลูโลส (Cellulose)

เซลลูโลสเป็นโพลิเมอร์เชิงเส้นของน้ำตาลกลูโคสชนิดหนึ่ง และเป็นคาร์โบไฮเดรตที่มีมากที่สุดในโลกเพราะเซลลูโลสเป็นองค์ประกอบอยู่ในผนังเซลล์ของพืช โดยรวมตัวอยู่กับไซแลน (xylan) และลิกนิน (lignin) เซลลูโลสที่ได้จากแต่ละส่วนของพืชจะมีความแข็งแรงและความเหนียวแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับอายุ และชนิดของพืช เช่น เส้นใยไม้ ปอ ป่าน และฝ้าย เป็นส่วนของพืชที่มีเซลลูโลสมาก โดยเฉพาะฝ้ายมีเซลลูโลสสูงถึง 90 เปอร์เซ็นต์เซลลูโลสสามารถละลายน้ำได้ถูกย่อยได้ด้วยเอนไซม์เซลลูเลส ร่างกายคนและสัตว์บางชนิดไม่มีเอนไซม์เซลลูเลสในระบบย่อยอาหาร ทำให้ไม่สามารถย่อยเซลลูโลสจากพืชเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้ สัตว์พวกที่กินพืชเป็นอาหาร (herbivorous animal) เช่น โค และกระบือ สามารถย่อยเซลลูโลสได้เนื่องจากในกระเพาะอาหารมีจุลินทรีย์ (rumen microflora) ซึ่งมีเอนไซม์เซลลูเลสช่วยย่อยเซลลูโลสได้โมเลกุลของน้ำตาลกลูโคส เซลลูโลสประกอบด้วยโมเลกุลของน้ำตาลกลูโคสมาต่อกันด้วยพันธะไกลโคไซด์ที่ตำแหน่ง β -D-(1 $\rightarrow$ 4) ซึ่งแตกต่างจากโมเลกุลของสตาร์ชที่น้ำตาลกลูโคสต่อกันด้วยพันธะไกลโคไซด์ที่ตำแหน่ง α -D-(1 $\rightarrow$ 4) โมเลกุลของเซลลูโลสเป็นสายยาวไม่มีสายแขนง สายยาวจะมาเกาะกันตามแนวราบ ด้วยพันธะไฮโดรเจนระหว่างหมู่ไฮดรอกซิล (-OH) ในโมเลกุลของน้ำตาลกลูโคสทำให้โครงสร้างโมเลกุลของเซลลูโลสเป็นพอลิคริสตัลไลน์ (polycrystalline) ที่แข็งแรงยึด

เกาะกันเป็นเส้นใยเซลลูโลสมีน้ำหนักโมเลกุลประมาณหนึ่งแสนถึงสองล้านสูตรโมเลกุลโดยย่อคือ
 เซลลูโลส = (เซลโลไบโอส)_n

เนื่องจากโครงสร้างโมเลกุลของเซลลูโลสในแต่ละหน่วยของน้ำตาลกลูโคส ยังมีหมู่ไฮดรอกซิลอิสระเหลืออยู่ ซึ่งจะเกิดพันธะไฮโดรเจนระหว่างสายของพอลิเมอร์ ทำให้บางส่วนของโครงสร้างเป็นผลึกส่วนที่เกิดผลึกนี้จะมีความหนาแน่นมากกว่า จึงทนทานต่อการถูกไฮโดรไลซ์ด้วยเอนไซม์และสารเคมีมากกว่าส่วนที่ไม่เป็นผลึก (noncrystalline หรือ amorphous) นอกจากนี้ส่วนที่เป็นผลึกยังดูดน้ำได้น้อยกว่า ทำให้ไม่สามารถละลายน้ำได้ โมเลกุลของเซลลูโลสที่มี degree of crystallinity สูง จะทำให้มีความยืดหยุ่นเพิ่มขึ้นและมีแรงต้าน (tensile strength) ของเส้นใยเซลลูโลสมากขึ้น ทำให้อาหารที่มีส่วนประกอบของเซลลูโลสสูงมีลักษณะเหนียว (toughness) สำหรับส่วนของโมเลกุลเซลลูโลสที่ไม่เป็นผลึกหรือไม่มีรูปร่าง จะดูดน้ำได้มากและพองตัวออกเมื่อได้รับความร้อนจะทำให้พันธะไฮโดรเจนถูกทำลาย การดูดน้ำจะเพิ่มขึ้น ส่วนที่เป็นผลึกจะลดลงด้วย ในทางตรงกันข้ามการลดปริมาณน้ำให้น้อยลง เช่น การอบแห้ง อาจทำให้ส่วนที่ไม่เป็นผลึกเปลี่ยนเป็นผลึกได้ ผักอบแห้งจึงเหนียวมากขึ้นมีลักษณะคล้ายพลาสติก (plasticity) และการพองตัวลดลง โมเลกุลของเซลลูโลสสามารถถูกไฮโดรไลซ์ด้วยเอนไซม์บีตา-กลูโคซิเดส (β -glucosidase) ได้เป็นน้ำตาลเซลโลไบโอส และน้ำตาลกลูโคส ซึ่งเซลลูโลสจะมี degree of polymerization (DP) สูง ประมาณ 10,000 หน่วยย่อยของน้ำตาลกลูโคส และมีน้ำหนักโมเลกุลประมาณ 1,620,000 ดาลตัน สูตรโครงสร้างของเซลลูโลสดังภาพที่ 2.3

ภาพที่ 3 สูตรโครงสร้างของเซลลูโลสและเซลโลไบโอส

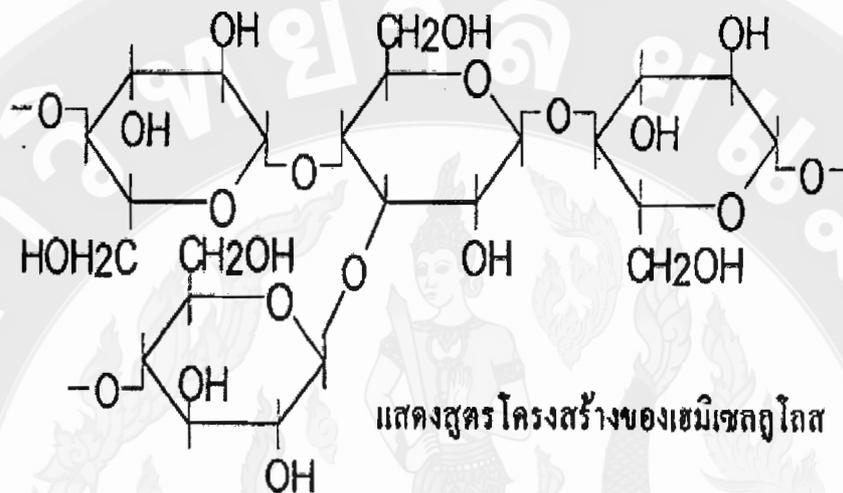
ที่มา : Wood Science and Engineering. 2004 : Online

การที่โมเลกุลของเซลลูโลสมีหมู่ไฮดรอกซิลอิสระเหลืออยู่ ทำให้สามารถถูกแทนที่ได้ด้วย หมู่เมทิล เอทิล ไฮดรอกซีเมทิล ไฮดรอกซีเอทิล คาร์บอกซีเมทิล และ ไฮดรอกซี โพรพิลเมทิลได้ เป็น เมทิลเซลลูโลส (methylcellulose, MC) ไฮดรอกซีเอทิลเซลลูโลส(hydroxyethylcellulose, HEC) คาร์บอกซีเมทิลเซลลูโลส (carboxymethylcellulose, CMC) และไฮดรอกซีโพรพิลเมทิลเซลลูโลส (hydroxypropylmethyl cellulose, HPMC) เป็นต้น แต่ส่วนของโมเลกุลเซลลูโลสที่เป็นผลึกจะเกิดปฏิกิริยาทางเคมีได้ยาก อนุพันธ์ของเซลลูโลสเหล่านี้จัดเป็นเซลลูโลสดัดแปร (modified cellulose) โดยเฉพาะ CMC นำมาใช้เป็นกัมในอาหาร ผลิตได้โดยการนำเนื้อไม้ที่บริสุทธิ์มาแช่ในสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ความเข้มข้น 18 เปอร์เซ็นต์ ได้เป็นเซลลูโลสที่มีสภาพเป็นด่าง (alkali cellulose) หลังจากนั้นนำไปทำปฏิกิริยากับเกลือโซเดียมของกรดคลอโรแอซิกได้เป็นเกลือโซเดียมของคาร์บอกซีเมทิลอีเทอร์ (cellulose-O-CH₂-COONa) CMC ที่ผลิตเป็นการค้า มีค่า degree of substitution (DS) อยู่ในช่วง 0.4-0.8 ส่วน CMC ที่ใช้สำหรับอาหารมีค่า DS = 0.7 สำหรับ MC ผลิตได้โดยนำเซลลูโลสในสภาพต่างมาทำปฏิกิริยากับเมทิลคลอไรด์ ทำให้เกิดเมทิลอีเทอร์กับเซลลูโลส (cellulose-O-CH₃) อนุพันธ์อีเทอร์ชนิดอื่น เช่น ไฮดรอกซีโพรพิลอีเทอร์ (cellulose-O-CH₂-CHOH-CH₃) (นิธิยา รัตนาปนนท์. 2545)

2.1.2.2 เฮมิเซลลูโลส (Hemicellulose)

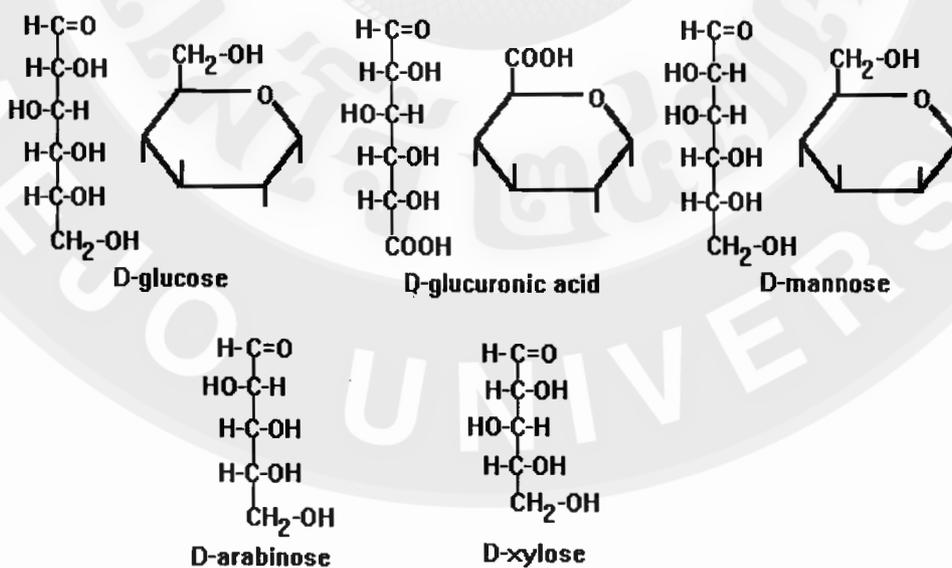
เฮมิเซลลูโลสไม่ใช่สารเริ่มต้นของเซลลูโลส และไม่ได้เป็นส่วนใดส่วนหนึ่งในกระบวนการสังเคราะห์เซลลูโลส แต่เฮมิเซลลูโลสเป็นกลุ่มของเฮเทอโรพอลิแซ็กคาไรด์ที่ในโมเลกุลประกอบด้วย น้ำตาลตั้งแต่ 2-4 ชนิดขึ้นไป มีทั้งน้ำตาลเฮกโซสและเพนโตส น้ำตาลที่พบมาก คือ น้ำตาลไซโลส (D-xylose) และอะราบินอส (L-arabinose) นอกจากนั้นยังพบน้ำตาลกลูโคส (D-glucose) แมนโนส (D-mannose) กาแล็กโตส (D-galactose) กรดกลูคูโรนิก (D-glucuronic acid) และ 4-O-methyl-D-glucuronic acid อีกด้วย เฮมิเซลลูโลสจำแนกออกตามชนิดของน้ำตาลที่เป็นองค์ประกอบในโมเลกุลได้เป็นไซแลน (xylans) ซึ่งเป็นพอลิเมอร์ของน้ำตาลไซโลส แมนแนน (mannans) เป็นพอลิเมอร์ของน้ำตาลแมนโนส กาแล็กแทน (galactans) เป็นพอลิเมอร์ของน้ำตาลกาแล็กโตส อะราบินอกาแล็กแทน (arabinogalactans) กลูโคแมนแนน (glumannans) และอะราบินโนไซแลน (arabinoxylan) สำหรับไซแลนเป็นพอลิเมอร์ของน้ำตาลไซโลสที่ต่อกันด้วยพันธะไกลโคไซด์ที่ตำแหน่ง β -(1 $\rightarrow$ 4) เฮมิเซลลูโลสเป็นองค์ประกอบในโครงสร้างของผนังเซลล์พืช โดยรวมอยู่กับลิกนินและเซลลูโลส มีคุณสมบัติไม่ละลายน้ำแต่ละลายได้ในสารละลายต่าง ในรำข้าวสาลีจะประกอบด้วยเฮมิเซลลูโลสประมาณ 43 เปอร์เซ็นต์ของคาร์โบไฮเดรต และโครงสร้างโมเลกุลของเฮมิเซลลูโลสประกอบด้วย น้ำตาลอะราบินอส 59 เปอร์เซ็นต์ ไซโลส 38.5 เปอร์เซ็นต์ และกรดกลูคูโรนิก 9 เปอร์เซ็นต์ และเป็นสายแขนงของอะราบินโนไซแลน (araboxylan) เป็นส่วน

ใหญ่ ในโมเลกุลประกอบด้วยหน่วยย่อยของน้ำตาลประมาณ 300 หน่วย ซึ่งสูตรโครงสร้างของเฮมิเซลลูโลสและมอนอเมอร์ของเฮมิเซลลูโลสแสดงดังภาพที่ 2.4 และ ภาพที่ 2.5 ตามลำดับ (นิธิยา รัตนापนนท์. 2545)

ภาพที่ 4 สูตรโครงสร้างของเฮมิเซลลูโลส

ที่มา : [Biotechnology and Environment. 2004 : Online](#)

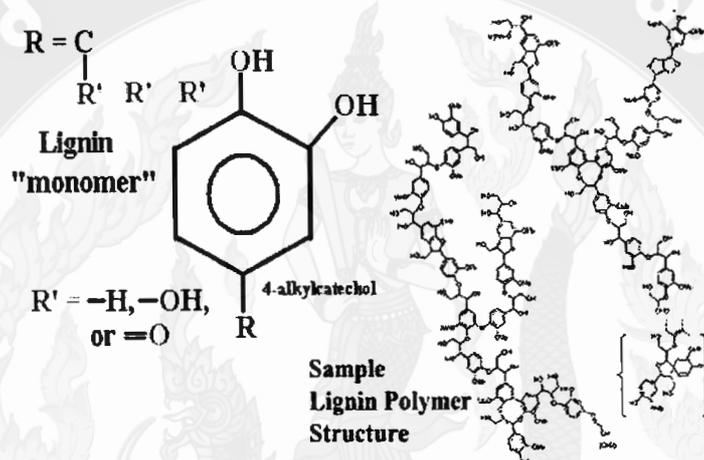

ภาพที่ 5 สูตรโครงสร้างชนิดมอนอเมอร์ของเฮมิเซลลูโลส

ที่มา : [Biotechnology and Environment. 2004 : Online](#)

2.1.2.3 ลิกนิน (Lignin)

ลิกนินเป็นสารประกอบเชิงซ้อนที่มีน้ำหนักโมเลกุลสูงมักพบอยู่ร่วมกับเซลลูโลส ลิกนินเป็นสารที่ประกอบด้วย คาร์บอน ไฮโดรเจน และออกซิเจน รวมกันเป็นหน่วยย่อยหลายชนิด ซึ่งเป็นสารอะโรมาติก ลิกนินไม่ละลายน้ำ ไม่มีสมบัติในการยืดหยุ่น เพราะฉะนั้น จึงทำให้พืชที่มี ลิกนินมากมีความแข็งแรงทนทาน เมื่อพืชตายลิกนินจะถูกย่อยด้วยเอนไซม์ลิกเนส (lignase) หรือ ลิกนินเนส (ligninase) (นิธิยา รัตนาปนนท์. 2545) ซึ่งสูตรโครงสร้างของลิกนินแสดงดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 สูตรโครงสร้างของลิกนิน

ที่มา : [Biotechnology and Environment. 2004 : Online](#)

2.2 ชนิดของเอนไซม์ที่ย่อยเซลลูโลส

เอนไซม์หลักที่จัดอยู่ในกลุ่มของเซลลูเลส มีอยู่ด้วยกัน 3 ชนิดคือ

2.2.1 เอนโด- β -1,4-กลูคาเนส หรือ β -1,4-กลูแคน กลูคาโนไฮโดรเลส (Endo- β -1,4-Glucanase or β -1,4-Glucan Glucanohydrolase) (EC. 3.2.1.4) หรือ เรียกสั้นๆ ว่า เอนโดกลูคาเนส คาร์บอกซีเมทิลเซลลูเลส หรือ ซีเอ็มเซลลูเลส (Carboxymethyl cellulase or CM-cellulase)

เอนโดกลูคาเนส เป็นเอนไซม์ที่ไฮโดรไลซ์พันธะ β -1,4-ไกลโคซิดิก ที่บริเวณภายในพอลิเมอร์เซลลูโลสได้ เอนโดกลูคาเนสที่บริสุทธิ์ จะไฮโดรไลซ์เซลลูโลสที่มีระดับชั้นของการเกิดพอลิเมอร์สูง ได้เป็น กลูโคส เซลโลไบโอส และเซลโลเดกซ์ทรินอื่นๆ ที่ละลายน้ำได้ ผลผลิตในขั้นสุดท้ายจากการไฮโดรไลซ์จะได้ กลูโคส เซลโลไบโอส และเซลโลไตรโอส ในปริมาณเล็กน้อย เอน

โดกลูคาเนส สามารถไฮโดรไลซ์เซลลูโลสที่พองตัวด้วยกรด (acidswollen cellulose) และอนุพันธ์เซลลูโลส (substituted or derivative cellulose) เช่น คาร์บอกซีเมทิลเซลลูโลส (carboxymethyl cellulose) และไฮดรอกซีเอทิลเซลลูโลส (hydroxyethyl cellulose) ได้ดีการทำงานของเอนโดกลูคาเนส จะช่วยทำให้เซลโลไบโอไฮโดรเลสย่อยเซลลูโลสในสภาพผลึกได้ดียิ่งขึ้นลักษณะที่การทำงานของเอนโดกลูคาเนสไปเกื้อหนุนการทำงานของเซลโลไบโอไฮโดรเลสนี้เรียกว่า ปรากฏการณ์เสริมกันของเซลลูเลส (synergistic effect of cellulase)

2.2.2 เอกโซ β -1,4-กลูคาเนส หรือ β -1,4-กลูแคน เซลโลไบโอไฮโดรเลส (Exo- β -1,4-Glucanase or β -1,4-Glucan Cellobiohydrolase) (EC. 3.2.292) หรือเรียกสั้นๆ ว่า เอกโซกลูคาเนส หรือ เซลโลไบโอไฮโดรเลส

เซลโลไบโอไฮโดรเลส เป็นเอนไซม์ที่ย่อยพอลิเมอร์ของเซลลูโลส โดยไปทำให้ปลายทางด้านที่ไม่ได้เป็นตัวรีดิวซ์ (non-reducing end) ของพอลิเมอร์เกิดการแตกตัวได้ผลผลิตเป็น เซลโลไบโอสเพียงอย่างเดียว เซลโลไบโอสและ กลูโคสสามารถยับยั้งการทำงานของเซลโลไบโอไฮโดรเลสได้ แต่กลูโคสจะยับยั้งการทำงานในขอบเขตที่น้อยกว่าเซลโลไบโอสนอกจากนั้นเอนไซม์เซลโลไบโอไฮโดรเลสสามารถไฮโดรไลซ์เซลลูโลสที่อยู่ในสภาพผลึกได้ดีกว่าเอนไซม์เอนโดกลูคาเนสเอนไซม์สามารถไฮโดรไลซ์อนุพันธ์ของเซลลูโลสได้ในปริมาณที่จำกัดซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเอนไซม์ดังกล่าวมีความจำเพาะต่อสับสเตรทสูงกว่าเอนไซม์เอนโดกลูคาเนส

2.2.3 β -1,4-กลูโคซิเดส หรือ β -D-กลูโคไซด์ กลูโคไฮโดรเลส (β -1,4-Glucosidase or β -D-glucoside Clucohydrolase) (EC. 3.2.1.21) เรียกสั้นๆ ว่า β -กลูโคซิเดส หรือ เซลโลไบโอเอส

β -กลูโคซิเดส มีบทบาทสำคัญในการไฮโดรไลซ์เซลโลไบโอส ที่เป็นผลผลิตจากการย่อยพอลิเมอร์ของเซลลูโลสได้ผลผลิตขั้นสุดท้ายเป็นกลูโคส นอกจากนั้นยังมีความสำคัญต่อการควบคุมการเหนี่ยวนำการสังเคราะห์เซลลูเลส และต่อการควบคุมการย่อยเซลลูโลสเอนไซม์ β -กลูโคซิเดสที่เซลล์สร้างขึ้นจะไฮโดรไลซ์เซลโลไบโอสนอกเซลล์ไปเป็นกลูโคส ซึ่งจะไปควบคุมระดับของกลูโคสและเซลโลไบโอสที่อยู่ในเซลล์ โดยจะไปมีผลต่อชีวสังเคราะห์เซลลูเลสโดยผ่านกลไกการเหนี่ยวนำและการกดดัน นอกเหนือจากประสิทธิภาพของเอนไซม์ชนิด หลักๆ ที่กล่าวข้างต้นแล้วยังพบเอนไซม์กลูแคนกลูโคไฮโดรเลส (glucan glucohydrolase or 1,4- β -D-glucan glucohydrolase) (EC. 3.2.1.74) อยู่ในระบบเซลลูเลสด้วย เอนไซม์นี้มีหน้าที่เคลื่อนย้ายหน่วยกลูโคสออกจากปลายที่ไม่ได้เป็นตัวรีดิวซ์ของสายโซ่ เอนไซม์ดังกล่าวสามารถไฮโดรไลซ์เซลลูโลสที่พองตัวอันเนื่องมาจากกรดฟอสฟอริก เซลโลโอลิโกแซคคาไรด์ และ คาร์บอกซีเมทิลเซลลูโลส (ราบิน เดอร์ ศรีกิจจาภรณ์. 2531 : 4-6)

2.3 การตรวจสอบประสิทธิภาพของเซลล์เลส

2.3.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการตรวจสอบการทำงานของเซลล์เลส มีอยู่ด้วยกันสองประการ คือ

ประการแรกเอนไซม์ที่นำมาตรวจสอบส่วนมากจะไม่ใช่เอนไซม์ที่บริสุทธิ์มักจะเป็นสารละลายที่ประกอบด้วยเซลล์เลสหลายชนิดผสมกัน เนื่องจากกลุ่มเอนไซม์เหล่านี้มีการทำงานที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ดังนั้นสัดส่วนของเอนไซม์ชนิดต่างๆ จึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของเอนไซม์ ประการที่สองสับสเตรทที่นำมาใช้วัดนั้นมักเป็นสารที่มีโมเลกุลขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ซึ่งยากแก่การทำให้ได้มาตรฐาน สับสเตรทที่เหมาะสมควรเป็นสารที่มีมวลโมเลกุลต่ำ และมีความจำเพาะของเอนไซม์

2.3.2 แนวทางการพัฒนาวิธีการตรวจสอบประสิทธิภาพของเซลล์เลส

2.3.2.1 แนวทางเชิงเทคนิค (Technical Approach)

การใช้เซลล์เลสเชิงเทคนิคที่สำคัญที่สุด ได้แก่ การผลิตกลูโคสจากวัสดุเซลล์เลสชนิดต่างๆ ดังนั้น ตามแนวทางนี้จึงทำให้เกิดวิธีการวัดการทำงานของเซลล์เลสโดยอาศัยสับสเตรทประเภทวัสดุเซลล์เลสที่เหมาะสม เช่น กระดาษกรอง และทำการวัดกลูโคสซึ่งเป็นผลผลิตขั้นสุดท้ายที่เกิดขึ้น โดยวิธีการนี้จะทำให้ได้ค่าประสิทธิภาพรวมในการทำงานของเซลล์เลส แต่ไม่สามารถบ่งชี้ได้ว่า เอนไซม์ตัวใดที่เป็นตัวกำหนดอัตราการเกิดปฏิกิริยาเคมี วิธีนี้เป็นวิธีที่เหมาะสมที่จะใช้ตรวจวิเคราะห์ความสามารถของสารเชิงซ้อนเอนไซม์ชุดหนึ่งๆ ในการไฮโดรไลซ์เซลล์เลส

2.3.2.2 แนวทางเชิงชีวเคมี (Biochemical Approach)

มีจุดมุ่งหมายเพื่อหาประสิทธิภาพของเอนไซม์แต่ละตัว เป็นวิธีสำหรับการค้นคว้าให้เข้าใจถึงกลไกการย่อยเซลล์เลสด้วยเอนไซม์ และเป็นประโยชน์อย่างมากในการนำมาใช้คัดเลือกจุลินทรีย์ที่ผลิตเซลล์เลส รวมถึงการพัฒนาขบวนการผลิตเอนไซม์ สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาวิธีการที่จะใช้วัดประสิทธิภาพของเอนไซม์แต่ละตัว ได้แก่ การขาดสับสเตรทหรือตัวยับยั้งที่จำเพาะ ที่จะใช้วัดประสิทธิภาพของเอนไซม์ชนิดใดชนิดหนึ่ง ในขณะที่มีเอนไซม์ชนิดอื่นๆ อยู่ด้วย

2.3.3 วิธีการตรวจสอบ

การตรวจสอบประสิทธิภาพการย่อยเซลลูโลส สับสเตรทที่นำมาใช้ในการตรวจสอบ ควรจะเป็นวัสดุเซลลูโลสที่ไม่ละลายน้ำ และถูกไฮโดรไลซ์ได้ไม่่ง่ายนัก แต่ในขณะเดียวกันต้องเป็นวัสดุที่สามารถทำให้ได้มาตรฐานได้ด้วย ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องคือ ระยะเวลาที่ใช้ในการเกิดปฏิกิริยา เนื่องจากสับสเตรทเป็นวัสดุประเภทเส้นใยที่ไม่ละลายน้ำ ดังนั้นจึงต้องใช้ระยะเวลาให้เอนไซม์แพร่เข้าไปยังเส้นใยและให้ผลผลิตที่ได้จากการไฮโดรไลซ์แพร่ออกจากเส้นใยอุปสรรคประการหนึ่งที่เกิดขึ้นมาจากการที่เอนไซม์จะเข้าไปถึงพันธะกลูโคซิดิกที่บริเวณต่างๆ ของเส้นใยได้ยากง่ายต่างกัน ดังนั้นระยะเวลาในการวิเคราะห์ จึงต้องนานพอที่จะให้เอนไซม์เข้าไปไฮโดรไลซ์พันธะตรงบริเวณที่เอนไซม์เข้าไปได้ยาก สับสเตรทที่นำมาใช้เพื่อตรวจสอบการทำงานของเอนไซม์ ประกอบด้วย เส้นใยฝ้าย เควซล ซัลไฟท์พัลพ์ และกระดาษกรอง แต่สับสเตรทซึ่งมีการพิสูจน์แล้วว่ามีความเหมาะสมที่สุด คือ กระดาษกรอง ระยะเวลาที่ใช้ในการเกิดปฏิกิริยา ได้แก่ หนึ่งชั่วโมง หลังจากนั้นทำการวัดปริมาณน้ำตาลกลูโคสที่เกิดขึ้นภายใต้สภาวะมาตรฐาน การตรวจสอบประสิทธิภาพของ β -กลูโคซิเดส สับสเตรทที่ได้นำมาใช้ในการตรวจสอบ คือ เซลโลไบโอส ซาลิซิน และ β -ไนโตรพีนิล- β -กลูไซด์ (ราบิน เดอร์ ศรีกิจจาภรณ์. 2531 : 6-7)

2.4 แหล่งของเซลลูเลส

จุลินทรีย์สายพันธุ์ที่นำมาใช้ในการผลิตเซลลูเลส ควรมีความสมบัติเจริญเติบโตได้ง่าย ผลิตเอนไซม์ได้ในปริมาณสูง สามารถเคลื่อนย้ายเอนไซม์ที่ต้องการออกจากมวลเซลล์ได้ดี ไม่กลายพันธุ์ได้ง่าย และประการสำคัญต้องไม่ทำให้เกิดโรคหรือสร้างสารพิษ จุลินทรีย์ที่นำมาศึกษากันอย่างมากในการผลิตเอนไซม์เซลลูเลส ได้แก่ *Trichoderma reesei* และ *Aspergillus niger* สำหรับเชื้อรา *T. reesei* เป็นเชื้อราที่ผลิตเซลลูเลสทั้งระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นเชื้อราที่มีการนำมาศึกษาเกี่ยวกับการผลิตเซลลูเลสกันมากที่สุด สายพันธุ์ที่ใช้กันปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นสายพันธุ์ที่ปรับปรุงมาจาก *T. reesei* QM 6 A โดย US Army Natick Research and Development Command และโดยอาศัยสายพันธุ์นี้ได้มีการพัฒนาให้ได้สายพันธุ์ QM 9213 และ QM 9414 ที่สามารถผลิตเซลลูเลสได้เพิ่มขึ้น ดังตารางที่ 2.2 ประสิทธิภาพของเอนไซม์ในน้ำหมักที่ได้จากเชื้อ *T. reesei* สามารถเก็บไว้ในที่เย็นหรือไลโอไฟไลเซชัน หรือผงอะซีโตนได้เป็นเวลาหลายเดือนโดยไม่สูญเสียคุณสมบัติ จุลินทรีย์ที่มีการดัดแปลงสายพันธุ์เหล่านี้ บางสปีชีส์สามารถสร้างโปรตีนภายนอกเซลล์ได้สูงถึง 10-20 กรัมต่อลิตร ส่วนประกอบหลักของโปรตีนชนิดนี้คือ เซลโลไบโอดีไฮโดรเลส ซึ่งมีอยู่ประมาณ 50-80 เปอร์เซ็นต์ ของโปรตีนที่ขับออกมา นอกจากนี้มีเอน

โดกลูคาเนสอยู่ในสัดส่วนนี้น้อยกว่า และ β -กลูโคซิเดส อยู่ในระดับที่ต่ำมาก ดังตารางที่ 2.3 เพื่อที่จะขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจาก การที่เอนไซม์ของ *T. reesei* มี β -กลูโคซิเดสต่ำ จึงมักทำการเติม β -กลูโคซิเดสที่ผลิตแยกต่างหากลงในระบบ เชื้อราที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ผลิต β -กลูโคซิเดส ได้แก่ *Aspergillus niger* ทั้งนี้เนื่องจากเชื้อราดังกล่าวนี้สามารถสร้างเอนไซม์ชนิดนี้ได้ ในปริมาณที่สูงและมี ค่า Dissociation constant (K_d) สูง ดังตารางที่ 2.3 และ 2.4 นอกจากนี้ยังมีรายงานว่า การใช้เซลล์ทั้งระบบที่ได้จาก *Aspergillus sp.* ร่วมกับเซลล์ที่ได้จาก *T. reesei* จะทำให้ประสิทธิภาพการไฮโดรไลซ์สูงกว่าการใช้เฉพาะ β -กลูโคซิเดส ชนิดเดียวที่ได้จาก *Aspergillus sp.* (ราบิน เดอร์ ศรีกิจจาภรณ์. 2531 : 12).

2.5 คุณสมบัติของเซลล์

เซลล์ที่ได้จาก *T. reesei* เมื่อนำเซลล์ที่เตรียมได้จากการเพาะเลี้ยงเชื้อ *T. reesei* ไปแยกออกเป็นส่วและนำไปทำให้บริสุทธิ์ พบว่าเซลล์ทั้งสามชนิดเกิดขึ้นหลายๆ แบบ ดังแสดงในตารางที่ 2.5 *T. reesei* มีการสร้างเอนโดกลูคาเนส I และ II เซลโลไบโอไฮโดรเลส CBHI และ CBHII เซลโลไบโอไฮโดรเลสแต่ละแบบจะมีปฏิกิริยาทางภูมิคุ้มกันที่แตกต่างกัน เซลโลไบโอไฮโดรเลส I (CBHI) สามารถแบ่งย่อยออกได้เป็น 4 ไอโซไซม์ แต่ละ ไอโซไซม์มีมวลโมเลกุลเท่ากัน และมีชนิดของกรดอะมิโนเหมือนกันและมีปริมาณพอลิแซคคาไรด์อยู่ระหว่าง 1 ถึง 10 เปอร์เซ็นต์ สำหรับเซลล์ไฮโดรเลส II (CBHII) มี 2 ไอโซไซม์ (ราบิน เดอร์ ศรีกิจจาภรณ์. 2531 : 15)

ตารางที่ 2 การผลิตเซลลูเลสโดยเชื้อรา *T. reesei*¹

สายพันธุ์ QM	น้ำหนัก แห้ง (mg/ml) ²	โปรตีนใน สภาพ ละลายได้	ประสิทธิภาพของเซลลูเลส					
			Cx ³ (U/ml)		FP ⁴ (U/ml)		ฝ้าย (U/ml)	
			F ⁵	H ⁶	F ⁵	H ⁶	F ⁵	H ⁶
6a	2.4	0.7	8	10	0.3	0.3	1.9	1.6
9123	1.6	1.5	22	29	0.9	0.9	3.4	3.5
9414	1.1	1.5	31	32	1.0	1.0	3.0	2.9

ที่มา : ราบิน เดอร์ ศรีจางภรณ์. 2531 : 13

หมายเหตุ

- ¹ คือ เชื้อที่เพาะอยู่บนถาด (plup) 1 เปอร์เซ็นต์ โปรตีนเอส 0.1 เปอร์เซ็นต์ เปปโตเนอ 0.2 เปอร์เซ็นต์ ทวีน 80 0.1 เปอร์เซ็นต์ สารสกัดจากยีสต์ 0.1 เปอร์เซ็นต์ เป็น ระยะเวลา 14 วัน
- ² คือ รวมถึงเซลลูเลสที่ตกค้าง
- ³ คือ คาร์บอกซีเมธิลเซลลูโลส
- ⁴ คือ กระดาษกรอง
- ⁵ คือ การวัดประสิทธิภาพจากสารละลายที่กรองได้
- ⁶ คือ การวัดประสิทธิภาพจากสารละลายที่กรองได้ + เชื้อ

ตารางที่ 3 ปริมาณสัมพัทธ์ของเซลลูเลสที่สร้างขึ้นโดย *T. reesei* และ *Aspergillus niger*

เอนไซม์	ปริมาณสัมพัทธ์ (เปอร์เซ็นต์ของโปรตีนนอกเซลล์ทั้งหมด)	
	<i>Trichoderma reesei</i>	<i>Aspergillus niger</i>
เซลโลไบโอไฮโดรเลส	50-80	0
เอนโดกลูคาเนส	8-12	2-3
β -กลูโคซิเดส	0.2-1.0	2-3

ที่มา : ราบิน เดอร์ ศรีจางภรณ์. 2531 : 14

ตารางที่ 4 ค่า Michaelis-Menten (K_m) และ K_i สำหรับ β -กลูโคซิเดส ที่แยกได้จาก

T. reesei และ *A. niger*

แหล่งที่มาของ β -กลูโคซิเดส	K_m (มิลลิโมลาร์)	K_i สำหรับตัวยับยั้ง		V_{max}^1 in kat / เอนไซม์มิลลิกรัม
		กลูโคส (มิลลิโมลาร์) (มิลลิโมลาร์)	กลูโคโน - แลคโตน	
<i>Aspergillus niger</i>	0.8	2.1	0.04	1400
<i>Trichoderma reesei</i>	0.2	0.7	0.04	700

ที่มา : ราบิน เดอร์ ศรีกิจจาภรณ์. 2531 : 16

หมายเหตุ

¹ คือ อัตราเร็วสูงสุดของการเกิดปฏิกิริยา

ตารางที่ 5 เซลลูเลสชนิดต่างๆ ที่แยกได้จาก *T. reesei*

ชนิดเอนไซม์	มวลโมเลกุล	จุดไอโซอิเล็กทริก
เซลโลไบโอไฮโดรเลส	-	-
เซลโลไบโอไฮโดรเลส I (CBHI)	60,000	3.9
เซลโลไบโอไฮโดรเลส II (CBHII)	60,000	5.6
เอนโดกลูคาเนส	-	-
เอนโดกลูคาเนส I	20,000	7.5
เอนโดกลูคาเนส II	40,000	4.6
β -กลูโคซิเดส	-	-
β -กลูโคซิเดส I	47,700	5.74
β -กลูโคซิเดส II	35,000	(-) ¹
β -กลูโคซิเดส III	130,000	(-) ¹

ที่มา : ราบิน เดอร์ ศรีกิจจาภรณ์. 2531 : 17

หมายเหตุ

¹ คือ ไม่ได้ทำการตรวจสอบ

2.6 การสังเคราะห์เซลลูเลส (Cellulase Biosynthesis)

การสังเคราะห์เอนไซม์เซลลูเลสเชื้อรา จะถูกควบคุมด้วยกลไกการเหนี่ยวนำการกดต้น (induction-repression mechanism) โดยเซลล์ของเชื้อราจะสร้างเอนไซม์เซลลูเลสนอกเซลล์ก็ต่อเมื่อมีสับสเตรทที่เหมาะสมอยู่ในอาหารเพาะเชื้อ และการสังเคราะห์เซลลูเลสนอกเซลล์ที่เกิดขึ้นหลังจากมีการเหนี่ยวนำ จะถูกยับยั้งได้เมื่อมีกลูโคสหรือน้ำตาลอื่นๆ บางชนิดอยู่ในอาหารเพาะเชื้อ นอกจากนี้ยังมีกลไกอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสังเคราะห์เอนไซม์เซลลูเลส ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

2.6.1 กลไกการขนส่งที่ควบคุมการขับเอนไซม์เซลลูเลสออกนอกเซลล์

2.6.1.1 ระบบเอนไซม์ขนส่ง และ/หรือ ระบบไกลโคซิเดส ที่ควบคุมการขนส่งและการใช้ตัวเหนี่ยวนำพอแทนเซียม (potential inducer)

2.6.1.2 ระบบการขนส่งและกลูโคซิเดสที่ยึดจับบริเวณเยื่อเซลล์ซึ่งจะเป็นตัวควบคุมปริมาณของตัวเหนี่ยวนำที่เข้าสู่เซลล์ ในขณะที่กลูโคซิเดสในเซลล์จะเป็นตัวควบคุมปริมาณตัวเหนี่ยวนำแอคทีฟ (active inducer)

2.6.1.3 สัมพรรคภาพระหว่างตัวเหนี่ยวนำและตัวกดต้น (affinity of inducer-repressor) จะเป็นตัวกำหนดประสิทธิภาพการเหนี่ยวนำ ในขณะที่การกดต้นแคทาบอลไลท์ และครึ่งชีวิตของ m-RNA จะเป็นตัวควบคุมประสิทธิภาพที่แท้จริงของการถอดรหัสและการแปลรหัส

2.6.1.4 ปริมาณกลูโคส และกลูโคโรแลกโตน (ผลผลิตที่ได้จากการออกซิเดชันกลูโคส) ในเซลล์ซึ่งจะมีผลต่อประสิทธิภาพของเอนไซม์กลูโคซิเดสในเซลล์ (ราบิน เดอร์ ศรีกิจจา ภรณ์. 2531 : 22)

2.6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เก็ดจิล เอ็น.เอ และคณะ (Gadgil, N.J e al. 1995 : 942-946) ได้ศึกษาการเพิ่มปริมาณการผลิตเอนไซม์เซลลูเลส โดยเชื้อ *T. reesei* ที่กลายพันธุ์ พบว่าความต้องการสำหรับการปรับปรุงแหล่งพลังงานโดยใช้ประโยชน์จากเซลลูโลสเป็นจุดที่น่าสนใจที่ เซลลูโลสสามารถย่อยให้เป็นน้ำตาลได้โดยเอนไซม์ที่ได้จากเชื้อรา *T. reesei* QM9414 ซึ่งเป็นเชื้อจุลินทรีย์ที่ทำให้กลายพันธุ์โดยใช้แสงอุลตราไวโอเล็ต 45 นาที และโซเดียมไนไตรท์ 0.5 มิลลิกรัมต่อมิลลิลิตร เอนไซม์เซลลูเลสที่ผลิตจากเชื้อดังกล่าวสามารถต้านทานการ catabolite repression โดยกลูโคสและเซลโลไบโอส

นอกจากนั้นเร็กซี และคณะ (Reczey, K et al. 1996 : 25-30) ได้ศึกษาการผลิตเอนไซม์เซลลูเลสโดยเชื้อ *T. reesei* พบว่าการผลิตเอนไซม์เซลลูเลสโดยเชื้อดังกล่าวบนต้นหลิวที่

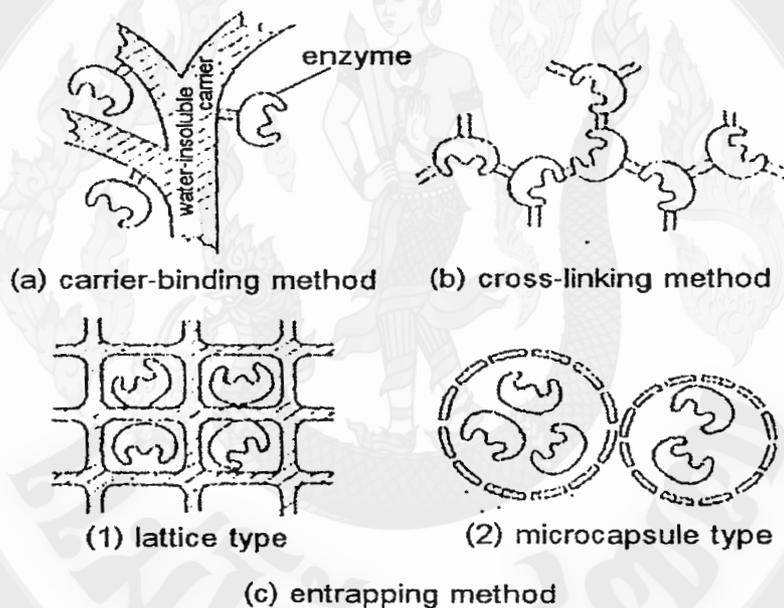
เตรียมด้วยไอน้ำ ซึ่งมีปริมาณเซลลูโลสในปริมาณที่แตกต่างกัน ในการหมักในขวดรูปชมพู่ที่เขย่าให้อากาศ และในถังหมักขนาด 4 ลิตร และ 22 ลิตร ความเข้มข้นของต้นหลิวที่เหมาะสมสำหรับการผลิตเอนไซม์เซลลูเลส เท่ากับ 10 กรัมต่อลิตร หลังจากหมักใน ถังหมักขนาด 22 ลิตร ได้ผลผลิตกิจกรรมเอนไซม์เซลลูเลสเท่ากับ 108 FPU/g อย่างไรก็ตาม ผลผลิตกิจกรรมเอนไซม์ของการหมักในขวดรูปชมพู่ และในถังหมักขนาด 4 ลิตร ต่ำกว่า 100 FPU/g ต้นหลิวที่เตรียมด้วยไอน้ำ หลังจากย่อยด้วยเอนไซม์พบว่าจะมีปริมาณเซลลูโลสต่ำกว่า 20 เปอร์เซ็นต์ การใช้ต้นหลิวที่เตรียมโดยใช้ไอน้ำที่กำจัดลิกนินออกมาใช้เป็นสับสเตรทในการผลิตเอนไซม์เซลลูเลสจะให้ผลผลิตเอนไซม์เซลลูเลสในปริมาณต่ำ แสดงว่าลิกนินไม่ได้มีผลในการยับยั้งการผลิตเอนไซม์เซลลูเลส

ลิหมิงและเพยลิน (Liming, X and Peilin, C. 1999 : 909-912) ได้ทำการศึกษาการผลิตเอนไซม์เซลลูเลสโดยซึ่งหมักแบบใช้อาหารแข็งโดยใช้ขี้ข้าวโพดเหลืองทิ้งและเศษลิกนินเซลลูโลสจากอุตสาหกรรมการผลิตไซโลส โดยใช้เป็นสับสเตรทของเชื้อรา *T. reesei* ZU-02 กระบวนการหมักจะถูกศึกษาโดยใช้ถังหมักแบบ shallow tray fermenter กิจกรรมของเอนไซม์เซลลูเลสที่วัดได้สูงสุด คือ 158 IFPU/g ของโคจิจที่ได้จากการหมักครั้งที่ 2 เมื่อเพิ่มขนาดการผลิตเอนไซม์เซลลูเลสจะต้องใช้ถังหมักที่มีความลึกและมีการให้อากาศร่วมด้วยจะได้กิจกรรมเอนไซม์เซลลูเลส 128 IFPU/g ของโคจิจ หรือประมาณ 305 IFPU/g ของเซลลูโลส ภายหลังจากการหมักเป็นเวลา 5 วัน การผลิตเอนไซม์จากโคจิจสามารถใช้ได้โดยตรงกับการย่อยขี้ข้าวโพดที่เหลืองทิ้งจากการเกษตร

เวนลี่ ซี และคณะ (Wen, Z et al. 2004 : 491-499) ได้ศึกษาการผลิตเอนไซม์เซลลูเลสจากฟางข้าวในคอกปศุสัตว์ โดยใช้เชื้อ *T. reesei* RUT-C30 พบว่าสามารถผลิตเอนไซม์เซลลูเลสได้สูงกว่า *T. reesei* QM 9414 และการทำให้ปุ๋ยคอกโรงโคนมละเอียดเป็นชิ้นเล็กๆ โดยใช้เครื่องบดเพื่อลดขนาดเส้นใยทำให้การผลิตเอนไซม์เซลลูเลสเกิดขึ้นได้สูง สภาวะการเจริญเติบโตที่เหมาะสมของ *T. reesei* RUT-C30 บนปุ๋ยคอกโรงโคนมสำหรับการผลิตเอนไซม์เซลลูเลสดังนี้ ความเข้มข้นของปุ๋ยคอกโรงโคนม คือ 10 กรัมต่อลิตร อุณหภูมิการหมัก 25.5 องศาเซลเซียส และ ค่าพีเอช 5.7 การกำจัดแคลเซียมคลอไรด์ แมกนีเซียมซัลเฟต แอมโมเนียม ยูเรีย และ แร่ธาตุ ออกจากวัสดุจะไม่มีผลต่อการผลิตเอนไซม์เซลลูเลส ขณะที่การกำจัดฟอสเฟตออกจะทำให้การผลิตเอนไซม์เซลลูเลสลดลง อาหารที่ใช้ผลิตเอนไซม์เซลลูเลสโดย *T. reesei* RUT-C30 จะเพิ่มโพแทสเซียมไดไฮโดรเจนฟอสเฟต ทวิน 80 และ CoCl_2 เพาะเลี้ยงโดยใช้เวลา 6-8 วัน ได้กิจกรรมของเอนไซม์เซลลูเลสสูงสุด เท่ากับ 1.74 IU/ml กิจกรรมเอนไซม์ CMCase เท่ากับ 12.22 IU/ml และ กิจกรรมเอนไซม์ β -glucosidase เท่ากับ 0.0978 IU/ml

2.7 การตรึงเซลล์

เซลล์ที่ถูกตรึง (immobilized cells) หมายถึง เซลล์จุลินทรีย์ที่ถูกจำกัดขอบเขตหรือสถานที่ทางฟิสิกส์ ให้อยู่ในบริเวณที่ทำให้จุลินทรีย์ไม่สูญเสียความสามารถในการเป็นตัวเร่ง และสามารถนำกลับมาใช้ซ้ำได้หลายครั้ง หรือใช้ได้อย่างต่อเนื่อง โดยเซลล์ที่ถูกตรึงอาจอยู่ในสภาพแวดล้อมที่กำลังเจริญเติบโต เซลล์ระยะพักตัว หรือเซลล์ที่ตายแล้วก็ได้ ซึ่งวิธีการตรึงเซลล์แบ่งออกได้เป็น 3 วิธีใหญ่ๆ คือ การยึดด้วยตัวนำ (carrier-binding method) การเชื่อมแบบไขว้ (cross-linking method) และการห่อหุ้ม (entrapping method) ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 รูปแบบการตรึงเซลล์ด้วยวิธีต่างๆ

ที่มา : สมใจ ศิริโชค. 2547 : 222

2.7.1 วิธีการยึดด้วยตัวนำ (Carrier-Binding Method) หมายถึง

หมายถึงวิธีการตรึงเซลล์จุลินทรีย์โดยตรงกับตัวนำที่ไม่ละลายน้ำ (water-insoluble carrier) ซึ่งอาจแบ่งย่อยได้ 2 วิธี คือ

2.7.1.1 วิธีการแบบดูดซับ (Adsorption Method)

เป็นวิธีการตรึงเซลล์โดยให้เซลล์ดูดซับอยู่กับสารที่เป็นตัวนำด้วยพันธะ ไอออนิก พันธะไฮโดรโฟบิก หรือพันธะไฮโดรเจน โดยอาศัยหลักธรรมชาติทางเคมีเนื่องจากผนังเซลล์

2.7.2 การเชื่อมแบบไขว้ (Cross-Linking Method)

เป็นการเชื่อมเซลล์จุลินทรีย์เข้าด้วยกันโดยใช้สารพวก multifunctional reagent เช่น glutaraldehyde และ toluene diisocyanate เป็นต้น การตรึงเซลล์ด้วยวิธีนี้จะแตกต่างจากวิธีอื่นๆ คือ เซลล์ไม่ได้ถูกตรึงอยู่กับสารที่เป็นตัวดูดซับหรือถูกห่อหุ้มอยู่ในเนื้อเยื่อเลือกผ่าน (semipermeable membrane) แต่เป็นการเชื่อมเซลล์เข้าด้วยกันโดยใช้สารเคมีภายใต้สภาวะที่ค่อนข้างรุนแรง ทำให้เซลล์ได้ ดังนั้นการตรึงเซลล์ด้วยวิธีนี้จึงเหมาะสำหรับกรณีที่ต้องการใช้ปฏิกิริยาเชิงเดี่ยว (single reaction) เท่านั้น

2.7.3 การตรึงแบบห่อหุ้ม (Entrapping Method)

การตรึงเซลล์ด้วยวิธีนี้แบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ microencapsulation และ lactice type

2.7.3.1 การห่อหุ้มเซลล์ไว้ในแคปซูล (Microencapsulation)

หมายถึง การห่อหุ้มเซลล์ไว้ในเนื้อเยื่อเลือกผ่าน (semipermeable membrane) เช่น คอลโลอิดียน (colloidian) หรือซิลิโคน (silicone) ซึ่งเป็นการป้องกันการซึมผ่านของเซลล์ แต่ยอมให้สับสเตรทหรือผลผลิตซึมผ่านได้อย่างอิสระ การตรึงเซลล์ด้วยวิธีนี้เป็นวิธีที่ง่าย แต่ไม่แข็งแรงพอที่จะใช้ในระดับอุตสาหกรรม และอาจมีปัญหาการตกตะกอนของเซลล์เกิดขึ้นด้วย ดังนั้นการนำไปใช้ประโยชน์จึงมีข้อจำกัด นิยมใช้ในด้านอุตสาหกรรมยาและการวิเคราะห์เท่านั้น

2.7.3.2 การตรึงเซลล์ให้อยู่ในช่องว่างสามมิติ (Lactice Type)

หมายถึง การตรึงเซลล์โดยการห่อหุ้มเซลล์ไว้ในช่องว่างสามมิติในเจลของสารพอลิเมอร์ กาดึงโดยวิธีการห่อหุ้มโดยทั่วไปจะหมายถึง แบบ lactice type ซึ่งเป็นวิธีที่ได้รับความนิยมและประสบผลสำเร็จมากที่สุด เนื่องจากใช้ได้กับเซลล์เกือบทุกชนิด ในขณะที่วิธีอื่นมีข้อเสียเปรียบมากกว่าสำหรับสารที่นิยมใช้เป็นตัวห่อหุ้ม และประสบผลสำเร็จในการใช้ระดับอุตสาหกรรมแล้ว ได้แก่ โพลีอะคริลิไมด์ คาร์ราจีเนท และแคลเซียมอัลจิเนท

1) การตรึงเซลล์ด้วยโพลีอะคริลิไมด์ โพลีอะคริลิไมด์เป็นสารชนิดแรกที่น่านำมาใช้ในการตรึงเซลล์โดยวิธีการห่อหุ้มและได้รับความสำเร็จในการตรึงเซลล์ในระดับอุตสาหกรรมแล้ว การตรึงเซลล์ด้วยโพลีอะคริลิไมด์ทำได้โดยนำสารละลายของเซลล์ผสมลงในสารละลายโพลีอะคริลิไมด์โมโนเมอร์ แล้วทำให้เกิดการพอลิเมอร์ไรซ์โดยใช้วิธีการเช่นเดียวกับการเตรียมโพลีอะคริลิไมด์เจลในการทำอิเล็กโตรไฟริซิสโดยใช้ N,N'-methylenebisacrylamide เป็นตัวทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างโมเลกุลของ อะคริลิไมด์ (cross linking agent) โดยใช้โฟแตสเซียมเปอร์ซัลเฟตหรือแอมโมเนียมเปอร์ซัลเฟตเพื่อทำให้เกิดอนุมูลอิสระ (free radical) และเป็นสารเริ่มต้น (initiator) การเกิดพอลิเมอร์ โดยใช้ β -dimethylaminopropionitrile หรือ

TEMED (N,N,N',N'-tetremethylenediamine) เป็นตัวเร่ง (accelerator) โพลีอะคริลาไมด์เจลที่เกิดขึ้นจะมีขนาดของรู (pore zone) ภายในเจล และความแข็งแรงของเจลจะแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของโพลีอะคริลาไมด์โมโนเมอร์ cross linking agent และปริมาณเซลล์ที่ใช้ ข้อเสียของการตรึงเซลล์โดยใช้โพลีอะคริลาไมด์ คือ สารเคมีต่างๆ ที่ใช้ในการเตรียมเจลรวมทั้ง อะคริลาไมด์โมโนเมอร์มีความเป็นพิษต่อเซลล์ ดังนั้นจึงต้องให้เซลล์สัมผัสกับสารต่างๆ เหล่านี้ใน เวลาสั้นที่สุดเท่าที่จะทำได้ และในระหว่าง โพลีเมอไรซ์จะมีความร้อนเกิดขึ้น ซึ่งอาจมีผลต่อเซลล์ ได้ ดังนั้นการทำโพลีเมอไรซ์จึงควรทำที่อุณหภูมิต่ำ

2) การตรึงเซลล์ด้วยคาร์ราจีแนน เป็นสารโพลีแซคคาไรด์ที่สกัดได้จากสาหร่ายทะเล ประกอบด้วย β -D-dalactose sulfate และ 3,6-anhydro- α -D-galactose คาร์ราจีแนนที่สกัดได้จากสาหร่ายสามารถแบ่งได้เป็น 3 ชนิดคือ kappa, iota และ lambda carrageenan แต่ที่สามารถเกิดเจลได้มี 2 ชนิด คือ kappa และ iota carrageenan แต่การตรึงเซลล์โดยทั่วไปนิยมใช้ kappa (K) carrageenan เนื่องจากสามารถทำให้เกิดเจลที่มีลักษณะแข็งแรง การตรึงเซลล์ด้วย คาร์ราจีแนนทำได้โดยใช้ความร้อนประมาณ 45-60 องศาเซลเซียส ช่วยในการเตรียมสารละลาย คาร์ราจีแนน เพื่อให้คาร์ราจีแนนละลาย จากนั้นผสมสารละลายของเซลล์ลงไปที่อุณหภูมิ 37 องศาเซลเซียส จากนั้นใส่ลงในสารละลายเกลือไปแทสเซียม หรือเกลือแอมโมเนียมที่อุณหภูมิ 10 องศาเซลเซียส ซึ่งจะเกิดเจลขึ้น หลังจากนั้นอาจนำเจลที่ได้ใส่ลงใน hardening agent เช่น glutaraldehyde หรือ methylenediamine เพื่อทำให้เจลมีความคงตัวดีขึ้น การตรึงเซลล์ด้วยคาร์ราจีแนนมีข้อดี คือ วิธีการตรึงสามารถทำได้ง่ายสะดวก รวดเร็ว และมีความปลอดภัย เนื่องจาก คาร์ราจีแนนได้รับการยอมรับให้ใช้เป็นวัตถุเจือปนในอาหารมาเป็นเวลานานแล้ว และในการตรึง ไม่มีการใช้สารเคมีอื่นที่เป็นพิษ จึงทำให้ไม่เกิดความเสียหายต่อเซลล์และเอนไซม์ นอกจากนี้ยังสามารถเตรียมเจลได้หลายรูปแบบให้มีความเหมาะสมต่อสภาพการใช้งาน และเจลที่ได้ใน สารละลายน้ำเกลือ (normal saline) จึงสามารถศึกษาการเจริญเติบโตของ จุลินทรีย์ภายในเจลหลังการตรึงเซลล์ได้ สำหรับข้อเสียของวิธีการนี้ คือ คาร์ราจีแนนมีความแข็งแรง และความคงตัวต่ำกว่าอะคริลาไมด์เจล และเมื่ออยู่ในสภาพที่ไม่มีการเหนี่ยวนำให้เกิดเจล (gel-inducing agent) เซลล์จะร่วงออกมาจากเจลได้

3) การตรึงโดยวิธีการห่อหุ้มด้วยแคลเซียมอัลจิเนท อัลจิเนท เป็นสารประกอบพอลิเมอร์ที่ประกอบด้วย D-mannuronic acid และ L-guluronic acid สกัดได้จากสาหร่ายทะเลสีน้ำตาล อัลจิเนทสามารถที่จะเกิดเจลได้เมื่ออยู่ในสารละลายที่มีไอออนของโลหะโพลีวาเลนต์ เช่น Al^{3+} และ Ca^{2+} การตรึงเซลล์ด้วยแคลเซียมอัลจิเนทสามารถทำได้โดยการผสมสารละลายของเซลล์ลงในสารละลายโซเดียมอัลจิเนท แล้วนำไปหยดลงในสารละลายแคลเซียมคลอไรด์จากนั้น

จะเกิดแคลเซียมอัลจิเนทเจลขึ้นทันที หลังการตรึงเซลล์ควรแช่เจลไว้ในสารละลายแคลเซียมคลอไรด์อย่างน้อย 20 นาที เพื่อให้เกิดเจลขึ้นอย่างสมบูรณ์ ตารางที่ 2.6 เป็นตัวอย่างเซลล์ที่ถูกตรึงด้วยแคลเซียมอัลจิเนท ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพของเซลล์ ที่ถูกตรึงด้วยอัลจิเนท ได้แก่ น้ำหนักโมเลกุลและองค์ประกอบทางเคมี อัตราส่วนระหว่าง D-mannuronic acid และ L-guluronic acid ของอัลจิเนท ความเข้มข้นของอัลจิเนท (0.5–10 เปอร์เซ็นต์) และแคลเซียมคลอไรด์ (0.05–2 เปอร์เซ็นต์) อุณหภูมิที่ใช้ (0–80 องศาเซลเซียส) ขนาดของเม็ดเจล (เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.1–5 มิลลิเมตร) และปริมาณเซลล์ที่ใช้ (สูงสุดได้ถึง 30 กรัมต่อมิลลิลิตร) การตรึงเซลล์ด้วยแคลเซียมอัลจิเนทมีข้อดีหลายประการคือ ทำได้ง่ายภายใต้สภาวะปกติสะดวกและรวดเร็ว ดังนั้นจึงนิยมใช้ในการตรึงเซลล์ที่มีชีวิต นอกจากนี้การตรึงเซลล์ด้วยอัลจิเนทยังเป็นวิธีที่ปลอดภัย เนื่องจากอัลจิเนทได้รับการยอมรับให้ใช้เป็นวัตถุเจือปนในอาหารมานานแล้วเช่นเดียวกับคาร์ราจีแนน เซลล์ที่ถูกตรึงสามารถเจริญเพิ่มจำนวนได้ภายในเจล ทำให้ใช้ได้เป็นเวลานาน และเจลที่ได้สามารถละลายได้ในน้ำเกลือจึงสามารถศึกษาการเจริญของจุลินทรีย์ภายในเจลหลังการตรึงเซลล์ได้ด้วย ข้อเสียของเซลล์ที่ถูกตรึงด้วยแคลเซียมอัลจิเนท คือ เจลไม่แข็งแรง เมื่ออยู่ในสภาวะที่มีตัวจับแคลเซียม (calcium-chelating agent) เช่น ฟอสเฟต และ EDTA (ethylenediaminetetraacetic acid) ซึ่งสามารถดึง Ca^{2+} ได้ทำให้เจลไม่คงตัว เจลเกิดการละลายและเซลล์รั่วออกมาได้ นอกจากนี้เซลล์ยังอาจรั่วออกมานอกเจลได้ในกรณีที่เซลล์มีการแบ่งตัวเพิ่มจำนวนมากขึ้นภายในเจล และเจลเกิดความเสียหายในกรณีใช้เซลล์ตรึงในถังหมักที่มีเครื่องกวนรุนแรง (สมใจ ศิริโชค. 2547 : 220-229)

ตารางที่ 6 ตัวอย่างเซลล์ที่ถูกตรึงด้วยแคลเซียมอัลจิเนทและผลผลิตที่ได้

เซลล์ที่ถูกตรึง	ผลิตภัณฑ์ที่ได้
<i>Arthrobacter simplex</i>	Prednisolone
<i>Aspergillus niger</i>	Citric acid, Gluconic acid
<i>Clostridium butyricum</i>	Isopropanol, n-Butanol
<i>Lactobacillus delbruekii</i>	Lactic acid
<i>Lactobacillus lactis</i>	Lactic acid
<i>Pachysolen tannophilus</i>	Ethanol
<i>Penicillium chysogenum</i>	Penicillin G
<i>Propionibacterium sp.</i>	Vitamin B12
<i>Saccharomyces cerevisiea</i>	Ethanol
<i>Saccharomyces formosensis</i>	Ethanol
<i>Streptomyces sp.</i>	Tyrosin
<i>Streptomyces tendae</i>	Nikkomycin
<i>Trigonopsis variabilis</i>	-Keto acid
<i>Zymomonas mobilis</i>	Ethanol

ที่มา : สมใจ ศิริโชค. 2547 : 228

2.8 ข้อดีและข้อเสียของเซลล์ที่ถูกตรึง

2.8.1 ข้อดีของเซลล์ที่ถูกตรึง

2.8.1.1 เมื่อเปรียบเทียบกับตัวเร่งทางเคมีเซลล์ที่ถูกตรึงจะสามารถเร่งปฏิกิริยาได้ภายในสภาวะปกติและให้พลังงานต่ำปฏิกิริยามีความจำเพาะ และเกิดการเปลี่ยนแปลงในอัตราสูง และมีปัญหามลภาวะน้อยกว่าการใช้ตัวเร่งทางเคมี

2.8.1.2 เมื่อเปรียบเทียบกับเซลล์อิสระเซลล์ที่ถูกตรึงจะสามารถใช้ซ้ำในระบบ การหมักแบบกะ (batch) หรือระบบต่อเนื่องได้ง่ายกว่ามีโอกาสปนเปื้อนจากจุลินทรีย์อื่นได้น้อยลง การแยกผลผลิตทำได้ง่ายกว่า เซลล์ที่ถูกตรึงซึ่งเป็นเซลล์ในระยะพักตัวต้องการพลังงานน้อย เพียงเพื่อรักษาสภาพความอยู่รอด ทำให้ได้ผลผลิตสูงกว่าการใช้เซลล์อิสระ

2.8.1.3 เมื่อเปรียบเทียบกับเอนไซม์อิสระเซลล์ที่ถูกตรึงจะสามารถใช้ซ้ำในระบบการหมักแบบกะ หรือระบบต่อเนื่องได้ และการแยกผลผลิตทำได้ง่ายกว่า ในขณะที่การแยกเอนไซม์ออกจากผลผลิตทำได้ยาก ทำให้การนำกลับมาใช้ซ้ำหรือการใช้อย่างต่อเนื่องทำได้ยาก

2.8.1.4 เมื่อเปรียบเทียบกับเอนไซม์ที่ถูกตรึงเซลล์ที่ถูกตรึงจะมีราคาถูกกว่า เนื่องจากไม่จำเป็นต้องสกัดเอนไซม์ออกจากตัวเซลล์ และไม่ต้องทำให้บริสุทธิ์ ช่วยลดการสูญเสียความสามารถของเอนไซม์ โดยเฉพาะเอนไซม์ที่เชื่อมติดกับเยื่อหุ้มเซลล์ หรือเอนไซม์ที่เมื่อสกัดออกจากเซลล์แล้วไม่คงตัว สามารถเตรียมได้ปริมาณมากๆ และใช้ได้ในปฏิกิริยาที่ต้องใช้เอนไซม์หลายชนิด

2.8.2 ข้อเสียของเซลล์ที่ถูกตรึง

2.8.2.1 เมื่อเปรียบเทียบกับตัวเร่งทางเคมีเซลล์ที่ถูกตรึงจะต้องการสารประกอบเชิงซ้อน เช่น โคแฟคเตอร์ และมีความคงทนน้อยกว่าตัวเร่งทางเคมี จึงต้องควบคุมสภาวะของปฏิกิริยาอย่างระมัดระวัง

2.8.2.2 เมื่อเปรียบเทียบกับเซลล์อิสระเซลล์ที่ถูกตรึงจะเซลล์อาจสูญเสียความสามารถบางส่วนในระหว่างการตรึง

2.8.2.3 เมื่อเปรียบเทียบกับเอนไซม์อิสระเซลล์ที่ถูกตรึงจะเสียค่าใช้จ่ายในการตรึงเซลล์ เซลล์อาจสูญเสียความสามารถบางส่วนในระหว่างการตรึง และการเกิดปฏิกิริยาข้างเคียงเนื่องจากภายในเซลล์มีเอนไซม์หลายชนิด

2.8.2.4 เมื่อเปรียบเทียบกับเอนไซม์ที่ถูกตรึงเซลล์ที่ถูกตรึงจะมีการจำกัดการซึมผ่านของสับสเตรทและผลผลิตผ่านเยื่อหุ้มเซลล์และผนังเซลล์ การเกิดปฏิกิริยาข้างเคียงเนื่องจากภายในเซลล์มีเอนไซม์หลายชนิด ดังนั้นจึงอาจพบการปนเปื้อนของผลผลิตอื่นๆ จากตัวเซลล์ ในกรณีที่เซลล์เกิดการย่อยสลายตัวเองเมื่อถูกใช้เป็นเวลานาน หรือเซลล์รั่วไหลเนื่องจากเซลล์ที่ถูกตรึงมีการเจริญเพิ่มจำนวนทำให้ความบริสุทธิ์และปริมาณของผลผลิตที่ได้น้อยกว่าการใช้เอนไซม์ที่ถูกตรึง และไม่สามารถใช้ได้ในกระบวนการที่เกี่ยวกับเอนไซม์ภายนอกเซลล์ ยกเว้นกรณีที่สามารถปล่อยเอนไซม์ออกมาได้อย่างต่อเนื่องในขณะใช้งาน (สมใจ ศิริโชค. 2547 : 230-231)

2.8.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Kannan และคณะ ได้ศึกษาการพัฒนาการผลิตเอทานอลจากน้ำตาลซูโครสโดยใช้เชื้อ *Zymomonas mobilis* ที่ดัดแปลงสายพันธุ์ด้วยวิธีการตรึงเซลล์ การผลิตเอทานอลจากน้ำตาลซูโครสโดยใช้เชื้อ *Z. mobilis* LSIA ซึ่งเป็นเชื้อที่ไม่มีเอนไซม์ levansucrase (SacB) และเอนไซม์ซูเครส (SacA) ซึ่งเป็นการศึกษาการหมักด้วยวิธีการตรึงเซลล์โดยใช้อัลจินาต (alginate) พบว่า

สามารถผลิตเอทานอลได้สูง 73.5 กรัมต่อลิตร สูงกว่าเชื้อ *Z. mobilis* B-806 คานัน ที อาร์ และคณะ (Kannan, T.R *et al.* 1998 : 179-184)

นอกจากนั้น Sreekumar และคณะ ได้ศึกษาองค์ประกอบของสารละลายสำหรับใช้ในการผลิตเอทานอลโดยเชื้อ *Z. mobilis* พบว่ากลูโคสและสารสกัดจากยีสต์ (yeast extract) เป็นองค์ประกอบสำคัญในสารละลายซึ่งมีอิทธิพลต่อการผลิตเอทานอล นอกจากนั้นปริมาณเชื้อเริ่มต้นแอมโมเนียมซัลเฟต และฟอสเฟต ปริมาณเพียงเล็กน้อยจะมีผลเช่นเดียวกับองค์ประกอบอื่นๆ เช่น กลูโคส 120.4 กรัมต่อลิตร แอมโมเนียมซัลเฟต 0.96 กรัมต่อลิตร โพแทสเซียมไฮโดรเจนฟอสเฟต 0.002 กรัมต่อลิตร สารสกัดจากยีสต์ 6.5 กรัมต่อลิตร และ แมกนีเซียมซัลเฟต 0.5 กรัมต่อลิตร ปริมาณเชื้อเริ่มต้นที่เหมาะสมที่สุดคือ $\log_{10} 8.4$ เซลล์ต่อลิตร หรือ 0.9243 เซลล์ต่อลิตร ศรีคุมา โอ และคณะ (Sreekumar, O *et al.* 1999 : 334-338)

Linda และคณะ ศึกษาการใช้เชื้อ *Z. mobilis* ZM4 เพื่อผลิตเอทานอลจากน้ำหมักซึ่งเป็นของเหลือทิ้งจากกระบวนการผลิตเอทานอลจากแป้งโดยมีคาร์โบไฮเดรตเป็นส่วนประกอบประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์ โดยน้ำหนัก ของส่วนประกอบทั้งหมดการย่อยเอมิเซลลูโลส และเซลลูโลสไปเป็นน้ำตาล และการเปลี่ยนสารดังกล่าวไปเป็นเอทานอลมีความเป็นไปได้ที่จะเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการหมัก การย่อยเศษฟาง ให้เป็นน้ำตาลโดยใช้กรดซัลฟูริกความเข้มข้น 2 เปอร์เซ็นต์ โดยปริมาตร ที่อุณหภูมิ 100 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 5.5 ชั่วโมง พบว่าได้น้ำตาล ไชโลส 18 กรัมต่อลิตร อะราบิโนส 11.5 กรัมต่อลิตร และน้ำตาลกลูโคส 6.5 กรัมต่อลิตร นอกจากนี้การย่อยโดยใช้เอนไซม์จะสามารถเพิ่มปริมาณกลูโคสได้ประมาณ 61 เปอร์เซ็นต์ นอกจากนี้พบว่าเฟอร์ฟูรอล (furfural) อะซีเตท และแลกเตท จะเป็นตัวยับยั้งหลักในการย่อยเศษฟางโดยกรด ส่วนสารยับยั้ง hydroxymethylfuraldehyde, hydroxybenzaldehyde, vanillin และ syringaldehyde ตรวจไม่พบซึ่งสามารถแก้ไขได้โดยการเติมปูนขาวลงไปจนได้ ค่า pH 5 จะสามารถลดปริมาณเฟอร์ฟูรอลลงประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์ การหมักโดยการเพิ่มปริมาณกลูโคสเป็น 10 กรัมต่อลิตร โดยเชื้อ *Z. mobilis* ZM4 สามารถผลิตเอทานอลได้ 11 กรัมต่อลิตร และเหลือไชโลส 12 กรัมต่อลิตร ในเวลา 70 ชั่วโมง ส่วนการเพิ่มสารสกัดจากยีสต์ 5 กรัมต่อลิตร และกลูโคส 40 กรัมต่อลิตร จะสามารถผลิตเอทานอลได้ถึง 28 กรัมต่อลิตร และเหลือไชโลส 2.6 กรัมต่อลิตร ในเวลา 18 ชั่วโมง จากผลการทดลองพบว่า *Z. mobilis* มีความเหมาะสมต่อการหมักโดยใช้กลูโคสและไชโลส ที่ได้จาก การย่อยเศษฟางโดยใช้กรด ลินดา ดาวิส และคณะ (Linda Davis *et al.* 2005 : 49-59)

2.9 เอทานอล (Ethanol)

เอทานอล (ethanol) หรือ เอทิลแอลกอฮอล์ (ethyl alcohol) คือสารประกอบอินทรีย์ในกลุ่มแอลกอฮอล์ชนิดหนึ่ง ที่ประกอบด้วยคาร์บอน ไฮโดรเจน และออกซิเจน เอทานอลเป็น แอลกอฮอล์ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งเพื่อการบริโภค (beverage alcohol) ซึ่งหมายถึง รูปแบบใดๆ ของเอทานอลที่ถูกกลั่น และมีความเหมาะสมสำหรับการบริโภคของมนุษย์ตามกฎหมาย โดยมักจะมีข้อจำกัดว่าเป็นแอลกอฮอล์ที่ได้จากการหมักด้วยกระบวนการทางธรรมชาติไม่ใช่กระบวนการสังเคราะห์ทางเคมี แอลกอฮอล์ที่ใช้เป็นเชื้อเพลิง (fuel alcohol) fuel alcohol หมายถึง เอทานอลที่ถูกกำจัดน้ำออกเกือบหมด หรือเอทานอลไร้น้ำ (anhydrous ethanol) ที่มีความบริสุทธิ์สูงถึง 99.5 เปอร์เซ็นต์ สามารถนำมาใช้เป็นน้ำมันเชื้อเพลิงได้ 3 รูปแบบ ได้แก่

1. ใช้เป็นเชื้อเพลิงโดยตรงเพื่อทดแทนน้ำมันเบนซินและน้ำมันดีเซล
2. ใช้ผสมกับน้ำมันเบนซิน เรียกว่า แก๊สโซฮอล์ (gasohol) หรือผสมกับน้ำมันดีเซล เรียกว่า ดีโซฮอล์ (diesohol)
3. ใช้เป็นสารเพิ่มค่าออกเทนให้กับน้ำมันที่ใช้ในเครื่องยนต์ได้แก่ ethyl tertiary butyl ether (ETBE)

2.9.1 วิธีการผลิตเอทานอล

กระบวนการผลิตเอทานอลสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ กระบวนการสังเคราะห์ทางเคมี (chemical synthesis) และกระบวนการหมัก (fermentation)

2.9.1.1 เอทานอลที่ผลิตจากกระบวนการสังเคราะห์ทางเคมีเป็นการผลิตจากอนุพันธ์ของสารปิโตรเลียม เช่น เอทิลีนด้วยปฏิกิริยาการระเหยน้ำ (dehydration) เป็นต้น

2.9.1.2 กระบวนการหมัก เป็นการผลิตเอทานอลโดยใช้เชื้อยีสต์ จะประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกยีสต์จะใช้น้ำตาลโมเลกุลเดี่ยว (monosaccharide) เป็นอาหารแล้วเปลี่ยนน้ำเป็นเอทานอลโดยกระบวนการ glycolysis ในสภาวะที่ไม่มีออกซิเจนดังสมการ

ตามทฤษฎีน้ำตาลกลูโคส 100 เปอร์เซ็นต์ จะถูกเปลี่ยนเป็นคาร์บอนไดออกไซด์และเอทานอล 48.89 และ 51.11 เปอร์เซ็นต์โดยน้ำหนัก ตามลำดับ แต่ในทางปฏิบัติจะเกิดการสูญเสียได้สารประกอบอื่นๆ หรือใช้ในการสร้างเซลล์ของยีสต์ ทำให้ได้เอทานอลประมาณ 48 เปอร์เซ็นต์

เมื่อได้เอทานอลแล้ว ขั้นตอนที่ 2 จึงเป็นการทำให้เอทานอลที่ได้มีความเข้มข้นและมีความบริสุทธิ์สูงขึ้นโดยวิธีการกลั่น

2.9.2 วัตถุดิบสำหรับผลิตเอทานอล

ปัจจุบันการผลิตเอทานอลในระดับอุตสาหกรรมทั่วโลกประมาณ 93 เปอร์เซ็นต์ จะใช้กระบวนการหมัก ซึ่งวัตถุดิบที่สามารถนำมาใช้ในการผลิตเอทานอลจะเป็นสารประกอบจำพวกคาร์โบไฮเดรตที่มีน้ำตาลโมเลกุลเดี่ยวอยู่ในโครงสร้างโมเลกุล สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

2.9.2.1 วัตถุดิบประเภทแป้ง เช่น มันสำปะหลัง ข้าว ข้าวโพด ข้าวบาเลย์ มันฝรั่ง และมันเทศ ในการผลิตเอทานอลนั้นแป้งในวัตถุดิบจะต้องถูกย่อย (starch hydrolysis) ให้เป็นน้ำตาลกลูโคสซึ่งเป็นน้ำตาลโมเลกุลเดี่ยว ยีสต์จึงจะสามารถเปลี่ยนน้ำตาลให้เป็นเอทานอลได้ ซึ่งการย่อยแป้งจะประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ

1) การย่อยครั้งแรกหรือการทำให้เหลว (liquefaction) ขั้นตอนนี้จะใช้กรดหรือเอนไซม์กลุ่มแอลฟาอะมิเลส (α -amylase) ที่มีกิจกรรมการย่อยแป้งที่อุณหภูมิสูงประมาณ 80 ถึง 95 องศาเซลเซียส ทำให้ได้โมเลกุลขนาดเล็กและมีความหนืดลดลง ของเหลวที่ได้จะมีค่าสมมูลเด็กซ์โทรส (dextrose equivalent, DE) อยู่ในช่วง 10-15 เรียกว่า เด็กซ์ทริน

2) การย่อยครั้งสุดท้ายหรือการทำให้หวาน (saccharification) ขั้นตอนนี้จะใช้เอนไซม์กลูโคอะมิเลส (glucoamylase) ย่อยเด็กซ์ทรินเพื่อให้ได้น้ำตาลที่มีขนาดโมเลกุลเดี่ยวหรือเล็กที่ยีสต์สามารถนำไปใช้ได้ ซึ่งโดยทั่วไปเอนไซม์ในกลุ่มนี้จะมีกิจกรรมที่อุณหภูมิสูงปานกลาง คือ 55 ถึง 65 องศาเซลเซียส

2.9.2.2 วัตถุดิบประเภทน้ำตาล เช่น อ้อย กากน้ำตาล ไฮเทสต์โมลาส ข้าวฟ่างหวาน หัวผักกาดหวาน ยีสต์สามารถใช้น้ำตาลจากวัตถุดิบประเภทนี้ได้โดยตรง และไม่ต้องผ่านกระบวนการย่อยเพื่อให้น้ำตาล

2.9.2.3 วัตถุดิบที่เป็นผลพลอยได้จากภาคการเกษตรและอุตสาหกรรมการเกษตร ได้แก่ ฟางข้าว กากอ้อย ชังข้าวโพด และของเสียจากอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ เป็นต้น ซึ่งวัตถุดิบเหล่านี้ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 4 ชนิด คือ เซลลูโลส เฮมิเซลลูโลส ลิกนิน และสารประกอบอื่นๆ ขั้นตอนการผลิตเอทานอลจากวัตถุดิบกลุ่มนี้จะประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลักๆ ดังนี้

1) การเตรียมวัตถุดิบ (pretreatment) เป็นการทำลายโครงสร้างที่แข็งแรงของเซลลูโลส เพื่อให้เอนไซม์เซลลูเลสสามารถเข้าถึง และย่อยสลายเซลลูโลสได้ง่ายขึ้น การเตรียมวัตถุดิบสามารถทำได้ทั้งวิธีทางเคมี ได้แก่ การย่อยโดยใช้กรดเจือจาง หรือกรดเข้มข้น หรือย่อย

ด้วยต่าง เป็นต้น ส่วนวิธีทางกายภาพ ได้แก่ การใช้ไอน้ำ เป็นต้น หรืออาจใช้ 2 วิธีร่วมกันได้ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับชนิดของวัตถุดิบ

2) การย่อย มี 2 วิธี คือ การย่อยด้วยกรดหรือการย่อยด้วยเอนไซม์ การย่อยด้วยกรดจะมี 2 ชั้น ชั้นแรกจะเป็นการย่อยเฮมิเซลลูโลสให้ได้น้ำตาลเพนโตส จากนั้นชั้นที่สองจะเป็นการย่อยเซลลูโลสให้ได้น้ำตาลกลูโคส ส่วนการย่อยด้วยเอนไซม์จะใช้เอนไซม์เซลลูเลสเพื่อเป็นเซลลูโลสเป็นน้ำตาลกลูโคส

3) การหมักน้ำตาลที่ได้ให้เป็นเอทานอล โดยเชื้อจุลินทรีย์ที่สามารถใช้น้ำตาลชนิดนั้นๆ ได้ (เก๋อกุล ปิยะจอมขวัญ และคณะ. 2548 : ออนไลน์)

2.9.3 กระบวนการผลิตเอทานอลประกอบด้วยขั้นตอนหลัก 3 ประการ คือ

2.9.3.1 การเตรียมวัตถุดิบก่อนการหมัก

การเตรียมวัตถุดิบก่อนการหมักขึ้นอยู่กับวัตถุดิบที่ใช้ ถ้าเป็นวัตถุดิบที่เชื้อจุลินทรีย์สามารถนำไปใช้ได้ง่าย การจัดเตรียมก็ทำได้ง่าย เช่น กากน้ำตาล เพียงเจือจางด้วยน้ำ ปรับความเข้มข้นให้เหมาะสมก็สามารถนำไปหมักได้ แต่ถ้าเป็นวัตถุดิบประเภทแป้งหรือเซลลูโลส ต้องผ่านกระบวนการย่อยให้เป็นน้ำตาลด้วยกรด หรือเอนไซม์ เพื่อให้อยู่ในสภาวะที่เหมาะสมที่จะนำไปหมักต่อไป กระบวนการทางชีวเคมี เพื่อเปลี่ยนแป้งให้อยู่ในรูปของน้ำตาลโมเลกุลเดี่ยว คือ กลูโคส กระบวนการที่นิยมคือ วิธีการย่อยโดยใช้กรด (acid hydrolysis) เป็นวิธีการย่อยด้วยกรด และวิธีการย่อยด้วยเอนไซม์ (enzyme hydrolysis) เป็นวิธีการใช้เอนไซม์ในการย่อยแป้ง วิธีการย่อยด้วยเอนไซม์จะนิยมมากกว่าเนื่องจากมีความสะอาด ประหยัดต้นทุน ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และมีความจำเพาะต่อผลิตภัณฑ์

2.9.3.2 การเตรียมหัวเชื้อ (Inoculum) และกระบวนการหมัก (Fermentation)

ขั้นตอนการเตรียมหัวเชื้อเพื่อให้ได้จุลินทรีย์ที่แข็งแรง ปริมาณมากพอสำหรับใช้ในกระบวนการหมัก ทั้งนี้ต้องปราศจากการปนเปื้อนของเชื้อจุลินทรีย์อื่นที่ไม่ต้องการ เมื่อเตรียมหัวเชื้อเรียบร้อยแล้วจึงถ่ายลงในถังหมักผสมกับวัตถุดิบ จากนั้นทำการปรับและควบคุมสภาวะของการหมัก ชนิดของผลิตภัณฑ์ และชนิดของจุลินทรีย์ที่ใช้ เชื้อยีสต์ที่นำมาใช้จะเป็นสายพันธุ์ที่ผ่านการคัดเลือกมาแล้ว เช่น *Saccharomyces cerevisiae* เป็นต้น ซึ่งเมื่อใช้วัตถุดิบต่างประเภทกันแล้วจะต้องใช้เชื้อจุลินทรีย์ที่ต่างกันด้วย อย่างไรก็ตามขั้นตอนการเตรียมหัวเชื้อไม่จำเป็นต้องมีหากมีการนำเอาเชื้อยีสต์แห่งมาใช้แทนขั้นตอนการหมัก เมื่อเตรียมวัตถุดิบพร้อมแล้วนำมาถ่ายลงในถังหมัก (fermenter) วัตถุดิบอาจผ่าน หรือไม่ผ่านขั้นตอนการฆ่าเชื้อขึ้นอยู่กับชนิดของการหมักหรือวัตถุดิบที่ใช้ ขั้นตอนการหมักเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางชีวเคมีที่เกิดจากการทำงาน

ของเชื้อยีสต์ในการเปลี่ยนน้ำตาลให้เป็นแอลกอฮอล์ ซึ่งจะมีก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ และความร้อนเกิดขึ้น โดยทั่วไปจะใช้เวลาในการหมัก 2-3 วัน เพื่อให้ได้แอลกอฮอล์ที่มีความเข้มข้นประมาณ 8-12 เปอร์เซ็นต์ โดยประมาณ

2.9.3.3 การแยกผลิตภัณฑ์เอทานอล และการทำให้บริสุทธิ์ (Purification)

เป็นขั้นตอนการแยกผลิตภัณฑ์เอทานอลที่มีความเข้มข้นประมาณ 8-12 เปอร์เซ็นต์ โดยปริมาตรออกจากน้ำหมัก หรือน้ำสาโดยใช้กระบวนการกลั่นลำดับส่วน ซึ่งแยกเอทานอลได้ประมาณ 95 เปอร์เซ็นต์ โดยปริมาตร เพื่อวัตถุประสงค์ในการนำไปผลิตเชื้อเพลิงจึงต้องทำให้เอทานอลบริสุทธิ์ไม่ต่ำกว่า 99.5 เปอร์เซ็นต์ โดยปริมาตรที่มีชื่อเรียกว่า เอทานอลไร้น้ำ (anhydrous ethanol) จึงต้องมีกระบวนการแยกต่อเนื่องไปอีกดังนี้

1) กระบวนการแยกโดยวิธีการกลั่นสกัดแยกกับสารตัวที่สาม วิธีนี้เป็นวิธีดั้งเดิมที่ใช้มานานปัจจุบันก็ใช้อยู่ แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนสารตัวที่สามจากเดิมใช้เบนซินมาใช้ ไฮโคลเฮกเซนซึ่งมีอันตรายน้อยกว่า

2) กระบวนการแยกด้วยวิธีการใช้เมมเบรน

3) กระบวนการแยกด้วยวิธีโมเลกุลชาติ

2.9.4 การนำเอทานอลมาประยุกต์ใช้เป็นเชื้อเพลิง

การใช้เอทานอลบริสุทธิ์เป็นเชื้อเพลิงที่สะดวกในขณะนี้ โดยต้องดัดแปลงเครื่องยนต์ คือการใช้ในรูปของการผสมกับน้ำมัน โดยที่เอทานอลที่ผสมในสัดส่วน 5-30 เปอร์เซ็นต์ โดยปริมาตร จะสามารถใช้ทดแทนสารเอ็มทีบีอี (methyl tertiary butyl ether; MTBE) ที่เป็นสารเพิ่มออกซิเจนและออกเทนในน้ำมันได้ ซึ่งในปัจจุบันมีการใช้เอทานอลเป็นเชื้อเพลิงในหลายประเทศ เช่นบราซิลจะนำเอทานอลความเข้มข้น 99.5 เปอร์เซ็นต์ โดยปริมาตร มาผสมกับน้ำมันเบนซินในอัตราส่วน 20 เปอร์เซ็นต์ โดยปริมาตร และให้ชื่อผลิตภัณฑ์ว่า proalcohol สหรัฐอเมริกาใช้เอทานอลผสมกับน้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่วในอัตราส่วน 10:90 เรียกว่า แก๊สโซฮอลล์ (gasohol) ออสเตรเลียนำเอทานอลผสมกับน้ำมันเบนซินในอัตราส่วน 15:85 และใช้เป็นเชื้อเพลิงในรถยนต์ให้ชื่อผลิตภัณฑ์ว่า petranol ฟิลิปปินส์ผสมเอทานอลที่ผลิตจากอ้อยกับน้ำมันเบนซินในอัตราส่วน 20:80 เรียกว่า alcogas เป็นต้น สำหรับในประเทศไทยได้มีการใช้สูตร E 10 เพื่อเพิ่มค่าออกเทนซึ่งก็คือ น้ำมันเบนซิน 91 (90 เปอร์เซ็นต์) ผสมกับเอทานอล (10 เปอร์เซ็นต์) โดยปริมาตร ก็จะได้ไบโอเอทานอล (bio-ethanol) หรือน้ำมันเบนซิน 95 สามารถนำไปใช้กับเครื่องยนต์ ทั่วไปได้โดยไม่เกิดปัญหากับเครื่องยนต์ ความต้องการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่างๆเพื่อพัฒนาพลังงานทดแทนภายใน 20 ปี (สำนักวิทยาศาสตร์. 2544 : 17-19)